

УДК 332.8

Д. М. Котенок, докторант
ДВНЗ «Київський національний
економічний університет імені Вадима Гетьмана»

ЕКОНОМІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ МІСТА: СТРАТЕГІЧНИЙ АСПЕКТ

Анотація. Проведено наукове обґрунтування доцільності збалансування функціональної структури міста з його економічним потенціалом і стратегічними цілями. Через аналіз класифікаційних ознак вибудовано загальну структуру економічного потенціалу міста, виокремлено ресурсну та виробничу структури. Відстежено генезу задіяння окремих складових економічного потенціалу міста.

Ключові слова: місто, соціально-економічна система, економічний потенціал міста, стратегія розвитку міста.

Актуальність. Сучасні трансформації в економіці надзвичайно ускладнюють процеси управління всіх організацій національного господарства. Все ширше визнається необхідність свідомого управління змінами на основі наукового обґрунтування методів і процедур їх передбачення, регулювання та пристосування цілей організацій до мінливих зовнішніх умов. Цій потребі відповідає методологія стратегічного управління, яка успішно застосовується в розвиненій ринковій економіці.

Практика господарювання в Україні дає підстави вважати, що розробка стратегії як загального комплексного плану, який забезпечує здійснення місії і досягнення довгострокових цілей, набула розповсюдження на всіх рівнях ієрархічної системи управління національною економікою. Не стали винятком і міста, особливо великі, процеси соціально-економічного розвитку яких під впливом глобалізацій них змін набувають ознак турбулентності. Однак саме міста, незважаючи на їхню унікальну в історії цивілізації роль, опинились у найбільш скрутній ситуації порівняно з іншими організаціями через вкрай нерозробленими у науці і практиці адекватними інструментами та процедурами розробки й реалізації стратегій розвитку.

Зазначені обставини актуалізують наукові дослідження в області стратегічного управління міською організацією господарства. З-поміж найважливіших напрямків розвідок особливо виділяється проблема обґрунтування досягнення стратегічних цілей через визначення економічного потенціалу міста.

Розробленість. Проблема управління розвитком міста актуалізується багатьма зарубіжними та вітчизняними вченими. Разом з тим, публікації здебільшого зосереджені на розробці та висвітленні певних аспектів проблеми, залишаючи поза увагою їхній взаємозв'язок і взаємозалежність розв'язання. У той же час недостатньо вивчено природу і значимість економічного потенціалу міста у досягненні покладених цілей розвитку.

Так, дослідженню сутності потенціалу та оцінки його складових присвячено роботи Ашимбаєва Т., Амоші О., Бистрякова І., Геєця В., Герасимчука З., Данилишина В., Долішнього М., Дорогунцова С., Железняка В., Королюк Ю. Однак їх увага зосереджувалась в основному на проблемах аналізу потенціалу підприємств, регіонів і національної економіки в цілому. Особливості управління муніципальними утвореннями, здійснення раціональної політики їхнього розвитку досліджу-

вали українські та зарубіжні вчені, а саме: Бабаєв В., Берданов О., Вакуленко В., Гаврилишин Б., Горин Н., Занадворов В., Нецадин О. Проте слід відмітити дещо різну спрямованість даних досліджень і відсутність в них розгляду економічного потенціалу як визначального елементу цілепокладання та досягнення стратегічних цілей. За межами зазначеного поля досліджень залишається не вивченим комплекс проблем стратегічного контексту.

Метою даного дослідження є наукове обґрунтування доцільності збалансування функціональної структури міста з його економічним потенціалом і стратегічними цілями.

Основна частина. Традиційним є розгляд міста з позицій предметного аналізу. За такого методу, що відмічається багатьма авторами, розкривається сутність об'єкту досліджень, виходячи з нього самого, з констатацією наявності в об'єкта певних рис, специфічних характеристик. Разом з тим, за допомогою предметного методу практично неможливо розкрити сутність процесу та закономірності розвитку, визначити місце даної категорії в системі інших, пов'язаних з нею категорій.

Альтернативою предметному підходу є системний. Він є визнано якісно вищим від предметного за способом пізнання і пов'язаний з переходом від пізнання окремого до загального, однозначного — до багатозначного, одномірного — полімірного, лінійного — до нелінійного. Цілком очевидно, що місто має досліджуватися в рамках саме системного підходу.

Спираючись на визначення міста як складної соціально-економічної системи було б, на наш погляд, дещо некоректним не означити її властивості, оскільки змістова ідентифікація властивостей системи є надзвичайно важливою для уявлення міста як системи. Серед них, у контексті нашого дослідження, слід виділяти: інтеграційність, багатовимірність, неадитивність, цілісність [7]. Інтеграційність забезпечує формування системи як завершеного цілого утворення. Багатовимірність означає, що єдність системи відображається в єдності її компонентів. Неадитивність пояснює неможливість зведення властивостей системи до простої суми властивостей її компонентів і вказує на існування у системі інтегративних якостей.

Важливим є також те положення теорії систем, що вона обмежена навколишнім середовищем. Останнє виступає як ознака, що дозволяє виокремити систему з її середовища. Разом з тим, система встановлює безліч зв'язків, які забезпечують її комунікативні процеси. Зв'язність, взаємозв'язок компонентів забезпечує цілісність системи. Кожна система взаємодіє з системами більш низького та високого порядку. Останні впливають на її цілі, задачі та напрямки використання наявних ресурсів. Притаманні кожній системі етапи її змін розкривають історичні перспективи розвитку.

Зазначені ознаки системи притаманні місту як складній відкритій соціально-економічній системі, і ключовою проблемою такої системи є виживання та розвиток з усіма особливостями протікання цих процесів на різних етапах її життєвого циклу. Розв'язання зазначеної проблеми завжди передбачає підвищення ефективності функціонування системи, створення та реалізацію конкурентних переваг. Економічне положення окремої системи в кінцевому підсумку визначається двома факторами: наявним потенціалом і вмінням ним розпоряджатися, тобто здатністю керівництва так організувати виробництво та управління, щоб максимально реалізувати потенціал, пристосувавши його до змін у зовнішньому середовищі. Моноцикл розвитку міста, згідно до основних положень економічної динаміки, включає чотири основні фази: виникнення, становлення, зрілість і перетворення [5]. Особливо важливе значення для міста мають дві останні, адже саме в них відбу-

вають процеси формування передумов подальшого розвитку міста. Іншими словами, у періоди економічних криз у фазах економічного циклу міста, таких як «зрілість» і «перетворення» підвищується необхідність використання економічної категорії «потенціал».

Для виявлення економічної сутності потенціалу системи необхідне дослідження його внутрішнього змісту, який полягає в єдності різноманітних властивостей та аналізі відносин із зовнішнім середовищем.

В економічній літературі зустрічається чимало загальних та різних визначень поняття «потенціал» [1—4, 7, 8], і це сприяло значному розширенню предметного поля досліджень потенціалу через виокремлення та розгляд його різних сутнісних проявів. Слід зазначити, що серед них зустрічаються широкі та вузькі трактування поняття «потенціал».

Трактування потенціалу у широкому розумінні дозволяє застосовувати цей термін до різних галузей науки та сфер діяльності системи залежно від того, про які саме джерела, засоби, чи запаси йде мова [2]. Таке сутнісне наповнення потенціалу сприяє його використанню для аналізу різних напрямків розвитку системи і дозволяє визначити його саме як економічний потенціал.

Сутність економічного потенціалу, в свою чергу, розкривається через два основні підходи:

- економічний потенціал як сукупність наявних ресурсів;
- економічний потенціал як сукупність здатностей до продукування товарів і послуг.

Розгляд потенціалу як сукупності ресурсів передбачає змістове розмежування зазначених термінів. Так, ресурси існують незалежно від суб'єктів економічної діяльності, а потенціал є іманентно властивим системі. Аналізуючи у цьому сенсі сучасні публікації, присвячені проблемам аналізу та оцінки економічного потенціалу системи, можна погодитись з виокремленням наступних предметних (ресурсних) його складових, а саме:

- природно-ресурсної,
- трудової,
- виробничої,
- інноваційної,
- інвестиційної,
- соціальної.

Кожна із зазначених ресурсних складових для економічного потенціалу міста має своє особливе змістове наповнення. Так, природно-ресурсна складова відображає поєднання природних умов та природних ресурсів з особливостями геополітичного і економіко-географічного положення. Основою трудової є населення, яке проживає у місті та прилеглих територіях. Виробничу складову або потенціал економічної бази формують так звані містоутворюючі галузі. Інноваційна — створюється здатностями генерувати та впроваджувати інновації, знання. Інвестиційна — відображає здатність до оновлення основних фондів. Формоутворювальними сферами соціальної складової є освіта, охорона здоров'я, роздрібна торгівля, громадське харчування, побутове обслуговування та житлово-комунальне господарство.

Розгляд економічного потенціалу у другому аспекті, тобто як здатності до продукування товарів і послуг, підкреслює його виробничий аспект, тобто спроможність забезпечувати виконання системою своєї виробничої функції у розуміння створення нової цінності. Таке уявлення потенціалу визначає можливість виокремлення в ньому об'єктивного та суб'єктивного елементів. Перший з них

включає

в себе основні виробничі та невиробничі фонди, матеріальні запаси, зайняте економічно активне населення, задіяні природні, інформаційні та знаннєві ресурси. Зазначені елементи у своїй сукупності також називають досягнутим потенціалом. Суб'єктивний елемент економічного потенціалу — це наднормові запаси, розвідані та незадіяні у виробництві природні ресурси, незайняте населення, наявні та незалучені інформаційні й знаннєві ресурси.

Зауважимо, що всі складові одночасно задіяні у формуванні економічного потенціалу. Однак у певні періоди розвитку міста одні з них були домінуючими щодо інших. Проведений нами ретроспективний аналіз процесу активізації тих чи інших елементів економічного потенціалу міста у відповідності до його функцій і цілей розвитку дозволяє прослідкувати взаємозв'язок між зовнішніми викликами, цілями розвитку міста та його функціональною структурою. Разом з тим, дослідження механізмів становлення міста як штучно створеної системи, формує підґрунтя для виділення історично притаманних і набутих ним структурних елементів економічного потенціалу. Дослідження функціонального навантаження міста в історико-економічній ретроспективі дозволяє виявити певні закономірності черговості або ж послідовності активізації елементів економічного потенціалу, що пов'язана з дією екзогенних збудувачів. Нами простежено також почерговість задіяння елементів економічного потенціалу з розвитком функціональної структури міста.

Так, результати дослідження генези міста дають підстави стверджувати, що на етапі становлення перших поселень міського типу, які виконували передусім оборонну і адміністративну функції: захист від зовнішніх ворогів і центр родових сімейних зборів, особливого значення набували природно-ресурсна та трудова складові потенціалу. Розвиток феодалізму та класове розшарування, становлення релігій обумовили появу у міських поселень нової функції — джерело та місце збереження знань. Особливо ця функція була характерна для міст, в яких знаходилися монастирі. Таким чином відбулась певна активізація інноваційної складової потенціалу. Розвиток ремесел і відмова від кріпацтва, як свідчать історичні факти, сприяли формуванню торгово-посередницької функції міста. Визнання важливості розвитку торговельних центрів забезпечило їх самостійність і становлення власних адміністрацій. На даному етапі становлення міст наразі з природно-ресурсним, трудовим, інноваційним потенціалом, актуалізувались такі елементи, як адміністративний, інвестиційний та соціальний.

У подальшому розвиток торгівлі та науки стимулював становлення виробничих галузей, появу великих промислових центрів. Це обумовило пріоритетність розвитку виробничого потенціалу.

Сучасна цивілізація розглядає місто не як виробничий центр, а передовсім як місце проживання та самореалізації людини. Тому нині особливе значення надається його соціальному потенціалу.

На основі отриманих результатів проведеного дослідження можна сформулювати кілька висновків, важливих, на наш погляд, для стратегічного планування розвитку міста. По-перше, для сучасного міста за ресурсним підходом характерним є наявність усіх структурних елементів економічного потенціалу. По-друге, порядок та інтенсивність їх задіяння визначались історичними викликами, тобто функціональна структура міста була зумовлена наявним економічним потенціалом та можливостями його розвитку. Отже, в економічному потенціалі будь-якого міста можна виокремити активну та пасивну його частини, співвідношення та на-

повнення яких відображають процеси розвитку міста. Активна частина економічного потенціалу відповідає його функціональній структурі. За умови її незбалансованості з економічним потенціалом відбувається виснаження останнього. Зазначимо, що у такому випадку активний економічний потенціал має або збільшитися за рахунок мобілізації пасивних елементів економічного потенціалу або зменшитися.

Розуміння залежностей між функціональною структурою потенціалу та його динамічною структурою має особливо важливе значення при формуванні стратегії розвитку міста. Дослідники повинні визначати цілі розвитку та образ майбутнього міста, виходячи не лише з наявного активного потенціалу, а й із пасивного. Таким чином у стратегії розвитку міста мають органічно поєднуватися цілі розвитку та ресурси, необхідні для їх досягнення.

Формалізоване модельне уявлення процесу обґрунтування стратегії міста з урахуванням величини економічного потенціалу виглядатиме, на наш погляд, таким чином: витрати на реалізацію стратегії, як різниця між вартістю бажаного та наявного активного економічного потенціалу, причому мають бути враховані витрати на консервацію та мобілізацію його елементів.

Відзначимо, що елементи пасивного економічного потенціалу, які необхідно задіяти, доцільно розділити на дві групи залежно від необхідності регуляторного втручання: мобілізовані — як такі, що потребують впливу з боку органів регулювання та значних фінансових капіталовкладень, та активовані, що не потребують цього.

Ступінь радикальності змін у функціональній структурі міста і активній частині економічного потенціалу визначають обсяг фінансових витрат і тривалість реалізації стратегії.

Висновки та перспективи подальших розвідок. За результатами проведеного дослідження можемо зробити наступні висновки. По-перше, міста мають однаковий за своєю загальною ресурсною та виробничою структурою, однак різний за ступенем задіяння економічний потенціал. По-друге, структура активного економічного потенціалу визначається передусім наявною та стратегічно визначеною функціональною структурою міста. По-третє, прийняття стратегічних рішень має базуватися на оцінках перспектив розвитку міста з точки зору ефективного використання наявного економічного потенціалу.

Врахування структурної активності економічного потенціалу міста за рекомендованим нами підходом відкриває додаткові можливості щодо оцінювання ступеня збалансованості стратегії розвитку щодо потенційних можливостей міста. Результати аналізу економічного потенціалу та функціональної структури мають бути покладені в основу державних стратегічних рішень, враховані у розробці напрямків розвитку бізнес-структур і враховані стосовно недопущення виникнення і загострення соціальних конфліктів. З огляду на це, напрямком подальших розвідок є проблема формування системи показників, які характеризують розвиток нових функцій на території міста й архітектоніку його просторової організації.

Література

1. Ашимбаев Т. А. Экономический потенциал и эффективность его использования. — Алма-Ата: Наука, 1990. — 360 с.

2. Большая советская энциклопедия // Режим доступа: <http://bse.sci-lib.com/article091961.html>
3. Економічний потенціал регіону: пріоритети використання: Монографія / І. М. Школа, Т. М. Ореховська, І. Д. Козменко та ін.; за ред. І. М. Школи. — Чернівці, 2003. — 464 с.
4. Железняк В. В. Аналіз існуючих підходів до розуміння сутності економічного потенціалу в контексті дослідження розвитку поглядів сучасних науковців на цю категорію // Держава та регіони: Серія: Економіка та підприємництво, 2009. — № 6. — С. 91—96.
5. Котенок Д. М. Типологізація міст: теоретико-методологічні аспекти // Стратегія економічного розвитку України: наук. зб. — 2010. — Вип. 26—27. — С. 9—14.
6. Королюк Ю. Г. Основні аспекти прикладного використання поняття «потенціал» як цільової категорії регіонального управління // Інвестиції: практика та досвід. — 2010. — № 9. — С. 78—81.
7. Спицнадель В. Н. Основы системного анализа: Учебное пособие. — СПб.: «Изд. дом «Бизнес-пресса», 2000. — 326 с.
8. Экономический потенциал региона: анализ, оценка, диагностика: Монография / Тищенко А. Н., Кизим Н. А., Кубах А. И., Давыскиба Е. В. — Х.: ИД «ИНЖЭК», 2005. — 176 с.

Стаття надійшла до редакції 08.11.2011 р.

УДК 334.73 + 330.162 + 330.34

Е. А. Юрманова, канд. екон. наук, доц.,
Донецкий институт
железнодорожного транспорта

РОЛЬ КООПЕРАТИВОВ В СОКРАЩЕНИИ БЕДНОСТИ И СОЦИАЛЬНОМ РАЗВИТИИ: МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОПЫТ ДЛЯ УКРАИНЫ

Аннотация. В статье исследуются (на основе международного опыта) возможности и преимущества кооперативных организаций в разрешении Целей развития тысячелетия, прежде всего проблемы бедности, характеризующейся многомерностью проявления, и поэтому тесно связанной с вопросами доступности и качества медицинских услуг, проблем преодоления гендерного неравенства и социальной маргинализации, обеспечения устойчивого экологического развития, предполагающего также решения жилищных проблем.

Ключевые слова: Цели развития тысячелетия, глобальные проблемы человечества, бедность, занятость, социальная интеграция, кооперативы.

Введение. В сентябре 2000 г. представители 189 стран-членов ООН приняли декларацию «Цели развития тысячелетия» (Millennium Development Goals), в которой были определены важнейшие глобальные проблемы человечества, требующие скорейшего решения на основе объединенных усилий мирового сообщества. В качестве приоритетных были названы такие цели, как сокращение бедности и борьба с голодом, обеспечение всеобщего начального образования, поощрение равенства мужчин и женщин и расширение прав и возможностей женщин, сокращение детской смертности, улучшение охраны материнства, борьба с ВИЧ/СПИДом, малярией и другими заболеваниями, обеспечение экологической устойчивости, формирование глобального партнерства для развития. По сути, «Цели развития тысячелетия» ООН стали программой по борьбе с бедностью и